

Renata Mejak

O NEKATERIH PROBLEMIH ROMOV NA MADŽARSKEM

Pričujoči prispevek formalno presega tematski okvir današnjega srečanja, ker se usmerja v zamejski prostor (v sosednjo Madžarsko, točneje v obmejno županijo Zala), kjer prebivajo v večjem številu Romi kot del najštevilnejše etnične manjšine. Čeprav živijo Romi (oziroma Cigani kot večinoma imenujejo sebe na Madžarskem) zunaj naših meja, odkrivamo lahko podobne ali celo identične probleme njihovega obstoja, razvoja in tudi zaostajanja za sodobnimi civilizacijskimi in kulturnimi tokovi.

V svojem prispevku želim posredovati (na kratko) nekaj dejstev o preteklosti in sedanjosti Romov na Madžarskem in prikazati študijo, ki je nastala leta 1983 o Romih v Županiji Zala (naslov študije "Pot je treba nadaljevati"). Študija poleg izrazito lingvističnega dela (kjer obravnava ciganska narečja v županiji Zala), prikazuje izkušnje z organizacijo osnovne šole za Rome v občini Csap v županiji Zala.

I. O položaju Ciganov

Ocenjujejo, da na Madžarskem živi okoli 800.000 Ciganov. Točnih podatkov o tej veliki etnični skupini nimajo. Pogoste selitve Ciganov, kakor tudi izjavljanje ob popisih prebivalstva na Madžarskem za Madžare, otežkoča natančno evidenco o njihovem številu in strukturi. Najpogosteje srečujemo v tisku (v dnevnem časopisju in v strokovnih publikacijah) ocene, ki se gibljejo od 600.000 do milijon Ciganov. Poznavalci romske problematike se najraje odločajo za sredino, za 800.000.

Na sploh lahko ugotavljamo, da njihovo število nenehno narašča. Kot primer navajam županijo Zala, kjer so leta 1883 (prvi popis Ciganov) ugotovili, da Cigani tvorijo 0,45% prebivalstva, leta 1960 0,9% (2600 oseb), leta 1980 tvorijo že 2,5% (6000 oseb) prebivalstva.

Cigani, ki so se pričeli preseljevati iz Indije okoli leta 1000 in so v večjih skupinah dosegli Madžarsko leta 1417 t. j. nekaj let po vdoru Turkov na ozemlje današnje Moldavije in Vlaškega nižavja. Mnoge skupine Romov so nadaljevale pot v zapadno Evropo, znaten del pa je ostal na ozemlju historične Madžarske. Njihovo priseljevanje se je sklenilo ob prenehanju turških osvajanj. Pomembnejšo pozornost sta vprašanjem

povezanih z življenjem Ciganov posvečala prosvetljena vladarja Marija Terezija in Jožef II. Marija Terezija je odločila, da stalno naseljene Cigane na Madžarskem imenujejo Novi Madžari in ne več Cigani. Prizadevanja oblasti so se usmerjala zlasti v stalno naselitev Ciganov, kakor tudi v izobraževanje in vzgojo otrok. Te naloge so še danes aktualne in so le deloma realizirale.

Skozi vsa zgodovinska obdobja so potekala prizadevanja za šolanje ciganskih otrok. Pomembnejši premiki na tem področju so nastali šele v začetku 20. stoletja. Takrat je prevladovalo prepričanje, da je rešitev "ciganskega vprašanja" mogoča le v šoli. V ta namen so pričeli ciganske otroke v šoli navajati na red in snago, preskrbeli so za njih redno prehranjevanje, toplo obleko, hkrati pa so razvijali prirčen odnos do otrok.

Poleg vprašanj izobraževanja in vzgoje otrok so se preučevanja usmerjala (zlasti v novejšem času) v jezikovna vprašanja romske populacije. Znano je, da Romi nimajo enotnega jezika, dogaja se celo, da družine, ki živijo na Madžarskem v bližnjem sosedstvu, govorijo različne, med seboj bistveno se razlikujoče, jezike.

Na Madžarskem se je oblikovala naslednja jezikovna slika: Priseljeni Cigani iz Moldavije so govorili jezik indijskega izvora, pomešan s številnimi romunskimi izrazi. Te Cigane so imenovali romunski ali Kolompar Cigani.

Večina Ciganov na Madžarskem spada v to skupino. Ta skupina je prevzela tudi številne madžarske izraze, zato jih imenujejo tudi madžarski Cigani. Omeniti moramo, da se je znaten del Kolompar Ciganov izognil stalni naselitvi in nadaljeval s preseljevanjem v druge evropske dežele.

Na področju županije Zala in v sosednjih županijah žive Cigani, katerih jezik ne vsebuje indijskih elementov temveč le romunske. Strokovna literatura imenuje te Cigane BEAS (tudi sami sebe tako imenujejo).

Manjša skupina Ciganov v županiji Zala in v Železni županiji spada v skupino tako imenovanih nemških Ciganov (imenovanih tudi Vend)

Po zbranih podatkih živijo na Madžarskem Cigani, ki

- obvladajo le madžarski jezik (Cigani - glasbeniki),
- obvladajo madžarski in beas jezik
- obvladajo madžarski in ciganski (kolompar) jezik

Preučevanja kažejo¹, da je znanje ciganskega jezika pri otrocih izpod 10 let skrajno skromno, poznajo le nekaj pogosto rabljenih besed in števila. Starši se danes raje pogovarjajo z otroci v madžarskem jeziku. Ciganski jezik (narečja) obvladujejo le osebe stare nad 60 let. Srednja generacija se s težavo izraža, otroci in mladina pa sploh ne obvladata ciganski ali beas jezik.

---

1. Gerencsér Gábor, dr. Mező Ferenc, *Cigany nyelvárasok a Nagykanizsal járásban, Zalaegerszeg 1983, str. 13*

Strokovnjaki na sploh ugotavljajo, da ciganski jeziki izumirajo, na njihovo mesto vstopa madžarski jezik.

O socialnem družbenem položaju Romov v madžarski družbi o njihovi nezaposlenosti, nepismenosti, alkoholizmu, družbeni ne vključenosti in bedi je bilo v preteklosti mnogo napisanega vendar pa malo storjenega. Nemalokrat srečujemo naslednjo misel v madžarskem tisku: "Če je resničen aksiom, da stopnjo demokratičnosti družbe najbolj natančno lahko merimo na podlagi položaja manjšin, potem je Madžarska še zelo oddaljena od demokratične države".²

Ena od uspešnih legend Kadarjevega režima je temeljila na nenehnem hvalisanju o humani in premišljeni narodnostni politiki, ki je lahko vzor vsem državam v sosesčini Madžarske. V procesu politične preobrazbe Madžarske so nezadržno začele padati legende, miti in deklaracije, temelječe na brezkonfliktnosti družbe realnega socializma.

Tako kot o vseh drugih vprašanih madžarske družbe so v procesu družbene prenove (zlasti od leta 1988 dalje), odprto in kritično spregovorili tudi o manjšinski politiki, ki še zdaleč ni bila "premišljena" (oziroma "domišljena") kot so trdili, temveč je bila brez koncepta. Manjšinska politika v preteklosti ni bila niti humana, ker jo je v mnogih pogledih karakterizirala nehumanost. Prav Romi, ki imajo med manjšinami na Madžarskem najbolj neugoden položaj, so te poteze manjšinske politike doživljali v največji meri.³

Zlasti so bili Cigani izpostavljeni nasilni asimilaciji, probleme Ciganov pa so obravnavali zgolj kot socialno vprašanje. Danes pogosto opozarjajo, da je romska problematika širša, poleg sociale, vključuje tudi politična, pravna, kulturna vprašanja.

Strukturne spremembe madžarske družbe so v zadnjih dveh letih ustvarile le skromne rezultate na področju manjšinske politike. Največja zaostajanja se kažejo na teh področjih:

- zakon o manjšinah, ki bi kodificiral napredno manjšinsko politiko v skladu z zapadnimi civilizacijskimi normami, še ni bil obravnavan in sprejet v Parlamentu. V zadnjih dveh letih so pripravili več zakonskih osnutkov, vendar nobena od variant ni vsebovala garancije za uveljavljanje manjšinskih pravic,
- manjšinska politika nima ustreznega zastopstva v vladi in ne v Parlamentu,
- nerešeno ostaja vprašanje množičnih komunikacij za potrebe manjšin, prav tako še ni ustreznih rešitev za manjšinsko kulturo, jezik in šolstvo.

Kot dosežek demokratizacije madžarske družbe pa lahko navedemo, pričetek intenzivnega samoorganiziranja in v zvezi s tem nastajanje različnih manjšinskih interesnih organizacij, ter večjo finančno podporo države (Ciganskim organizacijam,

2. Beszelo, Romának lenni, 9. 2.1991, str. 16

3. Na podlagi partijske resolucije iz leta 1961 so Cigani le socialna skupina (torej niso narodnost), so brez jezika in kulture.

so v l. 1991 odobrili iz državnega proračuna 81 milijonov, od tega je romskemu parlamentu namenjenih 48 milijonov forintov).

V ta proces samoorganiziranja spada nastanek romskega Parlamenta, ki kot predstavniški organ Romov na madžarskem združuje 2/3 vseh madžarskih ciganskih organizacij. V okrilju romskega Parlamenta deluje ena največjih ciganskih organizacij, sicer Demokratična zveza Ciganov na Madžarskem. Vendar to organizacijo mnogi ne priznavajo zaradi njene vloge za časa Kadarjevega režima.

Druga velika organizacija Parlamenta je PHRALIPE, ki je prav tako pogosto napadana in obtoževana (zaradi sodelovanja s stranko Zveze svobodnih demokratov).

Ne glede na različne poglede o romskem Parlamentu, vodstvo (ki ga sestavljajo Romi intelektualci) meni, da bo organizacija sposobna koncipirati in uveljaviti sodobno in humano manjšinsko politiko. Kljub številnim romskim organizacijam (članstvo se giblje od 150 - 180.000), madžarska vlada še ne kaže pripravljenosti, da bi priznala katero od organizacij za predstavnika vseh Romov. Prav to dejstvo je povzročilo, da so se ciganske organizacije začele združevati v romski Parlament, ki združuje 14 od 28 ciganskih organizacij.

Romski Parlament želi nuditi ciganskim organizacijam svetovalne usluge, hkrati pa želi postati forum, kjer se uravnavajo in usklajujejo različni interesi članstva. V to organizacijo želijo vključiti čim več Romov, ker bi le na ta način lahko predstavljali vse sloje romskega prebivalstva.

Med načrti za prihodnost zavzema pomembno mesto izobraževanje v maternem jeziku. Vendar so pogledi o tem vprašanju deljeni, saj številni pripadniki Romov na Madžarskem menijo, da bi jih romski jezik ločeval (getoiziral) od ostale madžarske družbe. Aktivisti organizacije se trudijo pojasniti, da eno ne izključuje drugo, t. j. mladi se bodo učili oba jezika, mlada generacija naj bi obvladala tako materinščino kot tudi madžarski jezik.

II. O prizadevanjih na vzgojno - izobraževalnem področju

Prvi poskusi vključevanja Romov v izobraževalni proces na Madžarskem so zabeležili leta 1695, in sicer v Kolozsvaru (Cluj). Vendar so to bili le osamljeni primeri, do širšega vključevanja Romov v izobraževanje je prihajalo šele v začetku 19. stoletja. Načrti za urejanje vprašanj Romov na Madžarskem so se v tem času pretežno orientirali na probleme stalne naselitve in hkrati s tem tudi na vzgojo in izobraževanje. Posebnih poudarkov so bili deležni delovna vzgoja, zdravstvena vzgoja, verska vzgoja in opismenjevanje.

Odredbe novega šolskega zakona na Madžarskem iz leta 1870, ki zastrujejo obvezno obiskovanje šole so, veljale tudi populacijo Romov. Kljub strogim predpisom

---

4. Dr. Kotnyek István Ciganytanulok oktaásara Irányulo törekések Magyarorságon az I. világháború előtt, Az uton tovabb kell menni, Zalaegerszeg 1982, str. 56

je iz takratne šolske dokumentacije razvidno⁴, da so se iz vrst romskih otrok v šolo vključevali le redki posamezniki. Vključevanje otrok se je izboljšalo po več desetletnih prizadevanjih (leta 1893 obiskuje šolo 30,85% otrok). Bistveni premiki na tem področju so bili storjeni po letu 1945 (leta 1970 je obiskovalo šolo 69,2% otrok).

Kljub napredku na področju vključevanja otrok v šole, organizatorji šolstva niso bili zadovoljni z doseženim stanjem, nenehno so opozarjali odgovorne družbene dejavnike, da je reševanje šolskega vprašanja tesno povezano z možnostmi stalne naselitve (v zvezi s tem z ureditvijo bivališča) in redne zaposlitve. Že od konca 19. stoletja poteka razprava na Madžarskem med strokovnjaki (zlasti med pedagogi) o optimalnem načinu vključevanja romskih otrok v šolo. Mnenja so zlasti deljena glede vprašanja, ali organizirati posebne t. i. ciganske šole, ali integrirati otroke v redno šolstvo.

Med starejšimi poskusi organizacije posebne t. i. ciganske šole najpogosteje omenjajo šolo v Pankotu (v bližini Arada), kjer so leta 1909 ustanovili oddelek z 47 otroki s programom celodnevne vzgojno-izobraževalnega dela. Zavzeti učitelji te šole so menili, da je treba "cigansko vprašanje" rešiti v šoli. Šola je delovala le nekaj let, ker je zaradi preselitve ciganskih družin ostala brez učencev. Med učenci je bila šola priljubljena, saj so nekateri po preselitvi staršev obiskovali šolo, ne glede na novo bivališče (7 - 8 km peš hoje) in kazni staršev.

Novejši poskus organizacije romske šole je bil v županiji Zala (v okrožju Nagy Kanizsa) v občini CSAP, in sicer leta 1973. Tu so ustanovili osnovno šolo (nižje razrede) in dijaški dom za romske otroke. Za korak so se odločili zlasti zato, ker šole z mešano populacijo (madžarski in romski otroci v istem razredu) v okraju Kanizsa niso dajale ustreznih rezultatov, in sicer zaradi neenakih izhodiščnih pogojev šolajočih se otrok. Eksperiment v Csapu je bil zamišljen tako, da se bodo otroci Romov šolali od 1 - 4 razreda posebej. V tem času naj bi presegli izhodiščno neenakost in zaostajanje otrok. V višjih razredih osnovne šole pa naj bi se na podlagi doseženih rezultatov, ponovno integrirali v skupne razrede z madžarskimi učenci.

Organizatorji eksperimenta so menili, da šolanje v Csap-u ima naslednje prednosti:

- zagotavlja učila in oblačila,
- izloča negativne vplive družine,
- omogoča mentalnohigienski razvoj,
- zagotavlja redno obiskovanje šole,
- preprečuje šolski osip,
- že v nižjih razredih omogoča presežanje zaostajanja.

V šoli in internatu je bilo prostora za 60 otrok. Z veliko težavo so zbrali 49 otrok, vendar se je njihovo število že v septembru znižalo na 41, v oktobru pa doseglo najnižjo točko 27 otrok. Število otrok se je osipalo ob odhodu domov ob koncu tedna, mnogi med njimi se nikoli niso vrnili v šolo.

Šele po večletnem prizadevanju je šoli uspelo v začetku 80 let zagotoviti vračanje učencev v šolo in internat.

Težave s katerimi so se srečevali učitelji in vzgojitelji otrok v šoli in internatu so znane in podobne izkušnjam pridobljenih v drugih državah pri šolanju romskih otrok.

V šoli in internatu v Csapu so pedagogi z velikim potrpljenjem navajali otroke na red, higieno, na skrbno ravnanje z obleko, obutvijo, šolskimi potrebščinami in igračkami.

Posebne težave so imeli učitelji na področju intelektualne vzgoje otrok (otroci so na tem področju zaostajali za vrstniki za 2 - 4 leta). Značilne so bile jezikovne težave, pojmovno siromaštvo, težave v izražanju misli, težave pri oblikovanju stavkov, skromna je bila sposobnost sprejemanja.

Ko so pedagogi preučevali vzroke za to stanje, so prihajali do zaključka, da poleg vzgojne zanemarjenosti v času otroštva, ima pomemben delež tudi dejstvo, da se matere za časa nosečnosti niso odrekle tobaku, alkoholu in nerednemu življenju.

Nova okolje v šoli in v dijaškem domu je psihično zelo obremenjevalo otroke, jezikovne težave (ob prihodu v šolo so komaj razumeli madžarski jezik) so dodatno otežkočale položaj otrok. Otroci so zelo pogrešali domače, "veliko družino" na kar so bili navajeni.

Socialni položaj družin katerih otroci so bili vključeni v eksperiment, je bil izredno nizek. Mnogi so prebivali v najtežjih razmerah (šotori iz folij, "hiše" zgrajene iz blata), brez zaposlitve, večina družin je prihajala v navzkrižje z zakoni. Po desetih letih delovanja šole v Csapu se je socialna slika družin nekoliko izboljšala kar se je odražalo tudi na šolanju otrok (manjša abstinenca od pouka, starši so izgradili bolj pozitiven odnos do šole).

Po desetletnem delovanju šole in dijaškega doma ocenjujejo⁵, da je ustanova izbojevala svoj boj in se v praksi potrdila. Starši vrednotijo in sprémljajo šolo, otroci pa so vzljubili dijaški dom kot svoj drugi dom. Zaostajanja na številnih področjih je šola zmanjšala ali celo odpravila. Rezultati vzgojnega dela šole so opazni, ne le pri otrocih temveč tudi v življenju romske družine. Šola je pri svojem delu izhajala iz prepričanja, da mora pedagoško delo z otroki - Romi temeljiti na razumevanju in ljubezni, ne pa na predsodkih in kaznovanju.

Strokovna (in tudi ostala) javnost na Madžarskem nima enotnega stališča glede šolanja romskih otrok. Srečujemo poglede, ki zagovarjajo posebne šole za romske otroke, kakor tudi utemeljitve o integriranju otrok v redne šole. Zdi se, da je v teh razpravah premalo pozornosti posvečeno vprašanju romskega jezika (mnogi odklanjajo pouk v tem jeziku, zaradi različnih, med seboj se razlikujočih variant romskega jezika, kakor tudi zaradi pomanjkanja učiteljev in učbenikov) in njihovi kulturi.

Pričakujemo, da se bo v okviru najavljenega zakona o manjšinah na Madžarskem izboljšal položaj Romov in hkrati s tem tudi stanje vzgoje in izobraževanja romskih

---

5. Talsz Ferenc, Tíz év Csapiban, Az uton tovább kell menni, Zalaegerszeg 1983, str. 69

otrok. Vendar za urejanje romske problematike ne bodo zadoščale napredne zakonske rešitve. Potrebne bodo spremembe na področju vrednot in medsebojnih odnosov. Nekatera znamenja namreč kažejo na naraščajočo nestrpnost in (rasno) sovraštvo do Ciganov na Madžarskem. Upanje, da bi se cigansko vprašanje na Madžarskem⁶ rešilo, skladno z željo Ciganov (t. j., da bi postali organski del madžarske družbe) je še daleč od uresničitve.

6. A fajgyüöllettöl félnek, Magyar Nemzet, Budapest (4. 3. 1991, str.3)

O NEKATERIH PROBLEMIH ROMOV NA MADŽARSKEM (Povzetek)

V prvem delu avtorica na kratko prikaže značilnosti (naselitev, jezik, socialno stanje) Romov oziroma Ciganov (na Madžarskem je pretežno v rabi ta termin) na Madžarskem, posebej v obmejnih županijah Žala in Vas. Prispevek opozarja, da so bili v preteklosti Cigani izpostavljeni nasilni asimilaciji, hkrati pa je bil njihov socialno družbeni položaj izredno slab.

Strukturne spremembe madžarske družbe so v zadnjih dveh letih (1989-1990) omogočile le skromne rezultate na področju manjšinske politike. Premiki so nastali le na področju intenzivnega samoorganiziranja (nastajanje manjšinskih interesnih organizacij kot so Romski parlament, Phralipe, itd.) in na področju dodeljevanja finančne podpore za delovanje ciganskih organizacij.

V drugem delu prispevka so opisana nekatera prizadevanja za vključevanje Romov v vzgojnoizobraževalni proces (šola v Pankotu na začetku 20. stoletja in novejši poskus organizacije romske šole v občini Csap, leta 1973).

PROBLEMS OF THE GYPSIES IN HUNGARY (Summary)

The first part of the article gives a brief outline of certain characteristics (settlement, language, social status) of Roma or Gypsies, as they are usually called, in Hungary, with special regard to the border districts Zala and Vas. The article points out, that Gypsies were exposed to forceful assimilation in the past. Besides, their social status was highly unfavourable.

Structural changes of the Hungarian society in the last two years (1989-1990) have paved the way for modest results in the field of minority policy. Changes occurred in the field of intensive self-organization and in the field of allocation of financial support to the Gypsy organizations. As a result, minority organizations of interests, like the Gypsy Parliament and Phralipe, sprang up.

The second part of the article discusses certain efforts to include Gypsies in the educational process. The school in Pankot from the beginning of the 20th century and a more recent attempt to organize a Gypsy school in Csap in 1973 are just two examples of such endeavours.